

UDK: 327:316
Biblid: 0025-8555, 69(2017)
Vol. LXIX, br. 2–3, str. 181–205

Pregledni rad
Primljen 17. avgusta 2017.
Odobren 18. septembra 2017.
<https://doi.org/10.2298/MEDJP1703181K>

Međunarodni odnosi u doba teorijskog pluralizma: o stanju discipline i glavnim raspravama početkom 21. veka

Marko KOVAČEVIĆ¹

Apstrakt: Rad razmatra ključne rasprave u savremenim međunarodnim odnosima i kritički predstavlja i ocenjuje uvide teoretičara u njihovu sadržinu, sistematizujući ih u analitičkom okviru zasnovanom na Ventovom ontološkom zaokretu, inspirisanom Rozenauovom rekonceptualizacijom promene u svetskoj politici nakon završetka Hladnog rata. Svest o složenosti ovakvog zadatka je prisutna, no pomenuti okvir bi, ako ništa drugo, trebalo da ponudi čitaocu svojevrsnu mapu koja olakšava snalaženje u naizgled nepreglednom i zamršenom svetu teorije međunarodnih odnosa, njenih trajnih sporenja i novih istraživačkih tema. Autor je posebnu pažnju posvetio karakterizaciji discipline u stanju „teorijskog mira“, odnosno značenjima i implikacijama danas preovlađujućeg teorijskog pluralizma i eklekticizma u međunarodnim odnosima. Autor ostavlja zaključak otvorenim budući da nije moguće pouzdano predvideti na koji način će naučna zajednica odgovoriti na ove perspektive, bilo da se krene putem prodornijeg dijaloga u ranom dobu teorijskog pluralizma, ili da se više radi na „kritičkom rešavanju problema“ koje svakodnevno ispostavlja turbulentna svetska politika.

Ključne reči: međunarodni odnosi, teorija, metateorija, ontologija, epistemologija, debate, konstruktivizam, pluralizam, eklekticizam, sociologija međunarodnih odnosa.

¹ Autor je istraživač saradnik na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
E-pošta: marko.kovacevic@fpn.bg.ac.rs

Šta su i gde se danas nalaze međunarodni odnosi kao akademska disciplina? Odgovor na ovo pitanje se tokom jednog veka razvoja ove naučne discipline razlikovao i obično se u heurističkom smislu stavlja u okvir takozvanih velikih debata. Dok su idealizam i realizam, tradicionalisti i bihejvioristi, pozitivisti i postpozitivisti, odnosno interparadigmatska rasprava, podsticali dinamiku intelektualnih tokova ili „programski” razvoj discipline, početak 21. veka u literaturi donosi dvostruku ocenu. Moguće je govoriti o „kraju paradigmatičkih ratova” i „teorijskom miru” u doba pluralizma s jedne, i onome što se takođe često karakteriše kao nekakva „kriza”, „fragmentacija” ili „kraj” teorije međunarodnih odnosa, s druge strane.² Navedena dvojnost procene stanja je znakovita utoliko što upućuje na složenost postojećih prilika, nesvršishodnost i kratkovidost davanja jednoznačnih i konačnih ocena, ali i izraženu „politizovanost” ove naučne discipline i njenog polja proučavanja. Stoga su teoretičari i istraživači međunarodnih odnosa često suočeni sa nekoliko načina organizovanja svog rada, uz izazov sopstvenog pozicioniranja u obilju različitih pravaca, škola mišljenja, istraživačkih programa ili teorijsko metodoloških orijentacija nakon završetka Hladnog rata. Tu su nezaobilazna pitanja i teme od značaja za političku nauku uopšte, kao i relevantnost teorijskih ili empirijskih tema koje obrađujemo, odnosno razloga koji opredeljuju njihov izbor. Drugim rečima, kako naše razumevanje teorije utiče na empirijska pitanja i probleme koje posmatramo (analitički aspekt) ili kako empirijska pitanja utiču na mogućnost izgradnje jedne teorije (*theory building*). Teorijska literatura o međunarodnim odnosima se može baviti pitanjima ontologije, epistemologije, metoda, ili specifičnih empirijskih pitanja. Posebna razmatranja o disciplini i njenoj istoriji su novijeg datuma, i tek se u poslednjoj deceniji prošlog veka započinje sistematičnije bavljenje „istorijom” i „sociologijom” discipline.³

² Christian Reus-Smit, “Beyond metatheory?”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, pp. 589–608. O kraju međunarodnih odnosa može se diskutovati kao o trenutnom stanju u politici discipline. Dan, Hansen i Vajt konstatuju da se međunarodni odnosi kao naučna disciplina sada nalaze u stanju „teorijskog mira” (Tim Dunne, Lene Hansen and Colin Wight, “The end of International Relations theory?”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, p. 406).

³ Raniji period su obeležili samo sporadični radovi od kojih se u literaturi obično navodi Hedli Bul (Hedley Bull) i njegov članak “International Politics 1919–1969”. Takođe, za rane pokušaje ustanovljavanja sociologije međunarodnih odnosa pogledati: Tim Dunne, Michael Cox and Ken Booth (eds), *The Eighty Years’ Crisis: International Relations 1919–1999*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998. U ovom zborniku je posebno relevantno Holstijevo poglavlje koje daje veoma jasan i sveobuhvatan pregled razvoja discipline i glavnih rasprava, istraživačkih pitanja i problema (K. J. Holsti, “Scholarship in an era of anxiety: The study of international politics during the Cold War”, pp. 17–46).

Odgovor na pitanje šta je teorija međunarodnih odnosa nije moguće dati bez određenja njenog predmeta. Prema Beriju Bazanu (Barry Buzan) i Ričardu Litlu (Richard Little), predmet proučavanja međunarodnih odnosa je „međunarodni sistem”.⁴ Uvažavajući „sociološki” pristup, Ole Viver (Ole Waever) uzima da se međunarodni odnosi bave velikim debatama, teorijom i različitim „izmima” (teorijskim pravcima).⁵ Tim Dan i njegove kolege urednici specijalnog broja časopisa *European Journal of International Relations* (2013) primećuju da su međunarodni odnosi, na kraju, uprkos različitim osporavanjima i mišljenjima da su u krizi, „vođeni teorijom” i da „vode računa o teoriji”.⁶ Raspravu o istraživačkoj agendi tokom Hladnog rata dobro je pre dve decenije okarakterisao Kal Holsti. Tokom Hladnog rata, piše Holsti, postojala su tri odgovora na pitanje predmeta proučavanja u međunarodnim odnosima: „sistemi, društva država i transnacionalni odnosi”.⁷ Šta se dešava sa međunarodnim odnosima nakon Hladnog rata i početkom 21. veka? Ovaj članak ima za cilj da ponudi pregled novijih rasprava i ključnih problemskih celina u odnosu na ocene i uvide o dosadašnjem razvoju discipline u problemskom i sociološkom smislu. Ovo će biti postignuto pomoću analitičkog okvira koji je nadahnut dvema knjigama koje su obeležile praksu i teoriju međunarodnih odnosa u ovom periodu, i omogućavaju sagledavanje teorijske složenosti i pluralizma koji su konstatovani u savremenim analizama i ocenama stanja discipline (*stocktaking*): *Turbulence in World Politics* Džejsma Rozenaua (1990) i *Društvena teorija međunarodne politike* Aleksandra Venta (1999).⁸

Analitički okvir: ontologija, epistemologija i ključna pitanja u turbulentnoj svetskoj politici

U odnosu na naše shvatanje „Teorije” (i teorija međunarodnih odnosa), moguće je ostvariti raznovrsna uviđanja u prirodu i vrste teorizacije svetske politike. Ovde

⁴ Barry Buzan and Richard Little, “Why International Relations has Failed as an Intellectual Project and What to do About it”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 30, No. 1, 2001, p. 38.

⁵ Navedeno prema: Tim Dunne, Lene Hansen and Colin Wight, “The end of International Relations theory?“, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, p. 419.

⁶ Tim Dunne, Lene Hansen and Colin Wight, “The end of International Relations theory?“, op. cit., p. 420.

⁷ K. J. Holsti, “Scholarship in an era of anxiety: The study of international politics during the Cold War”, op. cit., pp. 17–46, 19.

⁸ James N. Rosenau, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton, 1990; Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014.

su neizbežna pitanja ontologije i epistemologije međunarodnih odnosa, te se u literaturi s vremena na vreme vode (ili su se vodili) teorijski „ratovi” i zaključuju „primirja”, te „velike” ili male debate subjektima, teorijama i metodima koji organizuju naše razumevanje sveta i mnogostrukih odnosa u njemu. Ovaj rad se bavi ključnim raspravama u savremenim međunarodnim odnosima i kritički predstavlja i ocenjuje uvide teoretičara u njihovu sadržinu, sistematizujući je u analitičkom okviru zasnovanom na Ventovom ontološkom zaokretu, odnosno inspirisanom Rozenauovom rekonceptualizacijom promene u svetskoj politici nakon završetka Hladnog rata. Svest o složenosti ovakvog zadatka je prisutna, no pomenuti okvir bi, ako ništa drugo, ono trebalo da ponudi čitaocu jednu “mapu puta” koja olakšava snalaženje u naizgled nepreglednom i zamršenom svetu teorije, njenih trajnih sporenja i novih istraživačkih tema. Posebna pažnja je posvećena karakterizaciji discipline u stanju teorijskog mira, odnosno značenjima i implikacijama danas prevlađujućeg teorijskog pluralizma i eklekticizma u međunarodnim odnosima.

Kontekst: turbulencija i promena u svetskoj politici

Sada već klasično delo *Turbulence in World Politics* Džejmisa Rozenaua je verovatno i najznačajniji teorijski i programski doprinos razumevanju „post-međunarodnog” sveta i systemske promena u poslednjih četvrt veka, kao i ohrabrivanju pluralizma unutar discipline u periodu nakon Treće velike debate (posle Volcove *Teorije međunarodne politike*).⁹ Rozenau razvija pluralistički i eklektički koncept „turbulencije” i gradi originalni i od paradigmi nezavisan teorijski sistem za sagledavanje svetske politike i razumevanje njene (dugoročne) promene.¹⁰ Konceptualne inovacije poput dva paralelna međunarodna poretka

⁹ O tri velike debate takođe pogledati u: Dragan R. Simić, *Svetska politika: međudržavni i međunarodni poredak, svetska politika, globalni odnosi...*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2009, str. 30–35. O politici discipline pogledati npr. Peter Marcus Kristensen, “Discipline admonished: On International Relations fragmentation and the disciplinary politics of stocktaking”, *European Journal of International Relations*, Vol. 22, No. 2, 2016, pp. 243–267.

¹⁰ Robert Kiohejn u svojoj oceni napretka u proučavanju međunarodnih odnosa sa osvrtom na nedostatnost razumevanja promene piše sledeće:

Studenti svetske politike su postigli teorijski napredak u proteklim decenijama po pitanjima rata, saradnje i uloge međunarodnih institucija; te konceptualno napredovali po pitanju suverenosti. Odlični empirijski radovi, vođeni unapređenom tehničkom i metodološkom prefinjenošću, ostvareni su u u domenu mnogih problema, uključujući i rat. Međutim, najveći deo tog napretka posvećen je uspostavljanju statičnih uslovnih uopštavanja. Iako živimo u vremenu nezapamćene promene, naše razumevanje promene je u podređenijoj poziciji u odnosu na naše razumevanje temeljnih dugoročnih regularnosti.

(„poredak 1” koji je postojan i „poredak 2” koji je kontingentan) i teorija sa više nivoa, omogućava sagledavanje strukture, procesa i pojava u svetskoj politici, pri čemu su posledice tih pojava izazovi stavljeni pred koncepte u međunarodnim odnosima. To je ono što Rozenau naziva „konceptualnim zatvorima” (*conceptual jails*) koji ograničavaju dalji razvoj međunarodnih odnosa kao nauke koja ima cilj da konceptualizuje napetosti između stalnosti i promene.¹¹ Nije preterano reći da je Rozenauova knjiga imala presudan uticaj na teoretičare novije generacije, pre svega one konstruktivističke i kritičke orijentacije.¹² Kraj poslednje decenije 20. veka i početak novog milenijuma je obeležio Aleksandar Vent koji u knjizi *Društvena teorija međunarodne politike* ubedljivo postavlja konstruktivističku ontologiju i identitet u središte napora da se uspostavi dijalog između tradicionalnih i konstruktivističkih teorija međunarodnih odnosa.¹³ Njegov „umereni konstruktivizam” i kritičko čitanje Volcove strukturalne teorije međunarodne politike odlučujuće su uticali na potonju živu aktivnost u okviru kritičke i konstruktivističke struje unutar discipline.

Ventov ontološki zaokret i metateorija međunarodnih odnosa

U *Društvenoj teoriji međunarodne politike*, Vent izgrađuje konstruktivistički pristup proučavanju međunarodnog sistema i predlaže podelu teorija na osnovu njihove pozicioniranosti uzduž dve ose: holizam-individualizam (*y*-osa) i materijalizam-idealizam (*x*-osa).¹⁴ Na osnovu ove dve filozofske (ontološke) perspektive je moguće analitički smestiti sve teorije koje objašnjavaju svet, bilo da one usvajaju konstitutivno (holizam) ili kauzalno (individualizam) objašnjenje.¹⁵

Navedeno prema: Robert Keohane, “Big Questions in the Study of World Politics”, in: Christian Reus-Smit and Duncan Snidal (eds), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford, Oxford University Press, 2008, p. 710.

¹¹ James N. Rosenau, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, op. cit., pp. 21, 40–42.

¹² Pregledom na *Google Scholar*-u u avgustu 2017. godine ustanovili smo da je ova knjiga citirana nešto više od 3000 puta.

¹³ Udruženje za međunarodne studije (*International Studies Association*) je Ventovu studiju proglasilo knjigom decenije (1991–2000).

¹⁴ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 28.

¹⁵ Džekson i Nekson ontologiju u međunarodnim odnosima definišu kao „katalog osnovnih supstancija i procesa koji konstituišu svetsku politiku” saopštenih u okviru jedne teorije (Patrick Thaddeus Jackson and Daniel H. Nexon, “International theory in a post-paradigmatic era: From substantive wagers to scientific ontologies”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, p. 545).

Ventova analitička matrica na jednostavan način organizuje teorije koje za predmet svog proučavanja imaju materijalne ili idejne pojave, pri čemu holizam i individualizam pomažu da se postave ontološki aksiomi pojedinačnih teorija.¹⁶ Na taj način Vent, recimo, svrstava klasični realizam i liberalističke teorije na individualistički kraj y-ose (uz određene varijacije za neorealizam) uz njihove materijalne ili idejne karakteristike. Nasuprot tome, holističkim teorijama pripadaju teorija svetskih sistema, neogramšijanski marksizam, te teorije koje su idealističke u svojoj ontologiji i u širem smislu pripadaju konstruktivističkom pristupu, poput Engleske škole, svetskog društva, poststrukturalizma i feminističke teorije. U pogledu filozofije nauke, Vent razlikuje racionalističke i konstruktivističke teorije u zavisnosti od toga da li su interesi i identiteti viđeni kao dati ili konstruisani. Konstruktivistički pristupi su, dakle, u svojoj orijentaciji holistički i idealistički, dok su racionalistički pretežno individualistički i materijalistički.

Za Venta napredak u teoriji može da se ostvari ako se bavimo ontološkim pitanjima, te je u tom smislu konstruktivizam pravac koji se bavi pitanjima „šta” treba proučavati, dok su racionalističke teorije više okrenute rešavanju „konkretnih”, empirijskih problema.¹⁷ Ovo nikako ne znači da konstruktivizam zanemaruje stvarnost sveta, već samo da pokušava da izdvoji ontologiju kao prethodni teorijski korak i metateoriju koja ide ispred analitičkih zadataka. Posledica ovakve pozicije bi bila da, piše Vent, „branim idealističku društvenu ontologiju”, te da je „ključno uzeti moć i interes od materijalizma i pokazati da su njihov sadržaj i značenje utemeljeni na idejama i u kulturi”.¹⁸ Ovo je slično Rozenauovom shvatanju istraživanja promene budući da Ventova pozicija otvara prostor za teoretizaciju i proučavanje društvene promene i kontigentnosti. Dobru ilustraciju bi predstavljale „tri kulture anarhije” i mogućnost njihove promene i stepenovanja, što prati dobro poznatu formulaciju da je „anarhija ono što države od nje naprave”.¹⁹ Među značajne probleme savremenih međunarodnih odnosa Vent izdvaja to da je disciplina „vođena metodom” i ukazuje na značaj rada na razvoju „teorijskih saveza”.²⁰ Zbog toga on razvija novi metod koji je u osnovi „društveni”. To znači da su „društvene vrste” konstituisane u interakciji članova društva, te idejnih i materijalnih činilaca u jednom refleksivnom i promenljivom aranžmanu. Prema tome, „ovo je opravdano sve dok

¹⁶ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 24.

¹⁷ Jedan od osnovnih zadataka konstruktivizma je da omogući kritičku diskusiju, problematizovanje i postavljanje pitanja. Ontologija se bavi društvenim vrstama i njihovim konstruisanjem.

¹⁸ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 318.

¹⁹ *Ibid.*, str. 37.

²⁰ *Ibid.*, str. 28.

metodi društvene nauke oblikuju teorije pomoću kojih posmatramo svet, ali to znači da je argument utemeljen više u društvenoj teoriji nego u međunarodnim odnosima”, smatra Vent.²¹ Na taj način se podvlači da međunarodni odnosi uglavnom „pozajmljuju” metateorijske osnove od drugih disciplina, a samim tim, preko političke nauke ili od društvenih nauka u širem smislu.²²

Ventova društvena i ideaciona ontologija je posebno značajna kada se uzme u obzir kritika realističkog pristupa međunarodnim odnosima, pre svega zbog „njegove individualističke i materijalističke ontologije strukture, a ne činjenice da se usmerava isključivo na države”.²³

Konstruktivizam, za razliku od neorealizma i neoliberalizma koji tragaju za naučnim zakonima insistira na opisivanju i razumevanju, te kritički sagledava značenje različitih pojmova, poput suverenosti, humanitarne intervencije, ljudskih prava, genocida, i drugih, smatraju Džozef Naj i Dejvid Velč (Joseph S. Nye Jr., David A. Welch). Dvojica autora iznose kritiku na račun logike instrumentalne racionalnosti, i podsećaju na to da „promenljivi identiteti i interesi mogu ponekad voditi suptilnim promenama u politikama država, a ponekad i dubinskim promenama u međunarodnim poslovima”.²⁴ Konstruktivizam je komplementaran sa realizmom i liberalizmom, što je u skladu sa pluralističkom teorijskom koncepcijom u međunarodnim odnosima, i nezamenljiv je u raspravama o teorijskim konceptima danas. Ako uzmemo u obzir da je pluralizam danas preovlađujući *modus vivendi* discipline,²⁵ uz normativnu orijentaciju prema policentričnosti naše discipline (od države prema pojedinačnom i globalnom, te od materijalnog prema ideacionom), onda Rozenau sa osobitim konceptualnim rečnikom i sistemskim pogledom na svet i Ventova metateorijska, ontološka perspektiva o intersubjektivnosti i konstruisanju međunarodne stvarnosti su adekvatna „sidra” za organizovanje daljeg ispitivanja središnjih pitanja koja postavljaju međunarodni

²¹ Ibid., str. 29.

²² Na ovo se ukazuje u: Chris Brown, “The poverty of Grand Theory”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, pp. 483–497.

²³ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 322.

²⁴ Joseph S. Nye Jr. and David A. Welch, *Understanding Global Conflict and Cooperation: Intro to Theory and History*, 9th edition, Pearson Education, Harlow, 2014, p. 16.

²⁵ Za kritiku eklekticizma u međunarodnim odnosima videti: Christian Reus-Smit, “Beyond metatheory?”, op. cit. U uvodniku specijalnog broja *EJIR* na temu “The End of IR Theory”, urednici podvlače da postoje različite vrste teorijskog pluralizma od kojih se mogu izdvojiti pravci koji imaju različite svrhe i viziju međunarodnih odnosa: „integrativni pluralizam”, „odvojeni pluralizam” i „jedinstvo kroz pluralizam” (Tim Dunne, Lene Hansen and Colin Wight, “The end of International Relations theory?”, op. cit., p. 407).

odnosi u poslednje dve decenije.²⁶ Glavni zadatak međunarodnih odnosa bi bio da omoguće „objašnjavanje i razumevanje globalnih društvenih snaga”.²⁷

Dalje se u tom svetlu postavlja pitanje ocenjivanja relativnog značaja današnjih teorijskih radova u kumulativnom porastu znanja u okviru discipline međunarodnih odnosa. Ovo nas ponovo vraća na pitanja koja su u Ventovom okviru epistemološka, odnosno vezana za način saznanja i znanje kao takvo. Socijalni konstruktivizam umerenog tipa bi trebalo da omogući dijalog između različitih ontoloških i epistemoloških pozicija, pre svega putem otvaranja prostora za postavljanje pitanja, a naročito onih koja se tiču činjenica i vrednosti.²⁸

Konstruktivizam je svojom pojavom značajno doprineo pokretanju novih pitanja i razgovora teoretičara u vreme „teorijskog mira”. Da bi se dotakli tih rasprava i pitanja moramo se kritički osvrnuti na mogućnosti pokretanja „velikih rasprava” i „velike teorije”, a oslanjajući se na današnja razumevanje istorije discipline kroz njenu sociologiju.

Teorija, sociologija i (male) debate u novijim međunarodnim odnosima

Svaki nekoliko godina vodeći teoretičari se okupljaju oko zadatka da sumiraju stanje discipline, pogotovo u u poslednjih dvadesetak godina. Više je razloga za to, a neki od njih su pojava konstruktivizma krajem 20. veka, pojačano interesovanje za sociologiju nauke, usložnjavanje i specijalizacija istraživačkih programa, te proliferacija interesovanja za međunarodne odnose i međunarodne studije. Zbog toga je bilo potrebno da se ponudi više autoritativnih knjiga i priručnika koji bi sistematizovali postojeća znanja i rasprave i ponudili koliko-toliko stabilne osnove za nove generacije istraživača da se otisnu u empirijske ili teorijske vode u okviru

²⁶ Prema Robertu Kiohejnu, šest „velikih pitanja” u svetskoj politici danas su: 1) Kako rasprostiranje sile zahvaljujući tehnološkim promenama i njihovom širenju utiče na politiku? 2) Kako promene u kapitalizmu utiču na svetsku politiku? 3) Ima li ikakvog plauzibilnog smisla u kojem je ostvaren napredak u međunarodnim odnosima, i ako je tako, da li je taj napredak usled intelektualnih ili moralnih unapređenja u ljudskom mišljenju? 4) Kakav uticaj na svetsku politiku imaju sve veće različitosti i složenosti društvenih struktura u najmoćnijim društvima? 5) Kakve su implikacije elektronskih tehnologija, naročito Interneta, za svetsku politiku? 6) Koji oblici delanja mogu da se efektivno nose sa stresom bez presedana koji ljudska bića nameću globalnoj životnoj sredini? (navedeno prema: Robert Keohane, „Big Questions in the Study of World Politics”, op. cit., pp. 5–8).

²⁷ Tim Dunne, Lene Hansen and Colin Wight, „The end of International Relations theory?”, op. cit., p. 405.

²⁸ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 323.

discipline. Zbog toga je napisana nekolicina autoritativnih knjiga i priručnika koji sistematizuju postojeća znanja i rasprave, stvarajući relativno konzistentan teorijski narativ i osnovu za nove generacije istraživača da se otisnu u empirijske ili teorijske vode unutar teorije međunarodnih odnosa.²⁹ Dok su priručnici izraz nastojanja da se znanja saberu, u časopisima se objavljuju kritike i pregledni članci koji uokviriti disciplinu, eventualno ponuditi smernice za dalja istraživanja ili ukazati na potencijalne pravce razvoja. Među autorima ovih članaka su vodeći teoretičari i istraživači čiji stavovi imaju uticaja na politiku naše discipline. Međutim, stiče se utisak da inovacije (pa i nadmetanje) unutar literature postoje, ali nisu „veliki skokovi” već „kumulativni napori” i pokušaji reformulacije epistemologije.³⁰

Uobičajeno je da se neki pogled na međunarodne odnose obično organizuje u okviru tzv. velike debate ili kroz škole mišljenja koje postoje paralelno i nalaze se u dijalogu ili međusobnim sporenjima u objašnjavanju složene stvarnosti u svetu, ili pak manjih rasprava koje se tiču pojedinih užih problema, teorija ili istraživačkih pitanja.³¹ Takođe, tu su i teorijski radovi koji nude kritički osvrt na sociologiju discipline, koja postaje sve popularnija u poslednje dve decenije.³² Ovde je potrebno napraviti i razliku između teorije u opštem smislu i pojedinačnih teorija. Može se sa velikom sigurnošću prihvatiti tvrdnja Dana i kolega da su današnji međunarodni odnosi „vođeni teorijom, teorijski pismeni i posvećeni teoriji”.³³ Sledeći Viverov komentar o reprodukovanju „debatnog” narativa o istoriji međunarodnih odnosa, i u nameri da se ponudi jedan mogući okvir za posmatranje aktuelne disciplinarne dinamike, fokusiraću se na metateorijska pitanja (ontologija i epistemologija), kao i empirijska uporišta u Rozenauovom viđenju promenljive svetske politike.

²⁹ Primera radi, pogledati već navođeni specijalni broj časopisa *European Journal of International Relations* u čast Keneta Volca na temu “The End of IR Theory?” (2013).

³⁰ Uglavnom na planu epistemologije i reorganizovanja teorijskih pravaca u okviru međunarodnih odnosa. Džekson i Nekson predlažu organizovanje međunarodne teorije u tri porodice (Patrick Thaddeus Jackson and Daniel H. Nexon, “International theory in a post-paradigmatic era: From substantive wagers to scientific ontologies”, op. cit., p. 555); Benet ističe prednost kauzalnih mehanizama (Andrew Bennet, “The mother of all isms: Causal mechanisms and structured pluralism in International Relations theory”, op. cit., p. 473).

³¹ Videti o potrebi za izgradnjom sociologije nauke u oblasti međunarodnih odnosa u: Ole Waeber, “The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations”, *International Organization*, Vol. 52, No. 4, 1998, pp. 687–727.

³² Pogledati npr. specijalni broj časopisa *International Organization* (Vol. 52, No. 4, 1998) i specijalni broj časopisa *European Journal of International Relations* (Vol. 19, No. 3, 2013), što su neki od primera razumevanja dinamike i ključnih pitanja i tema u okviru discipline međunarodnih odnosa.

³³ Tim Dunne, Lene Hansen and Colin Wight, “The end of International Relations theory?”, op. cit., p. 406.

Teorija

Kada razmatraju položaj teorije u međunarodnim odnosima, vodeći autori iskazuju optimizam, ali i ne kriju razočarenje povodom trenutnih dometa i ambicija teorijskih poduhvata. Dok jedni iskazuju nezadovoljstvo zato što nema jedne i jedinstvene „velike teorije“, drugi smatraju da je disciplina dobrog teorijskog „zdravlja”.³⁴ Deo rada koji sledi posvetićemo shvatanju teorije, te ćemo posredstvom ventovske ontološko-epistemološke matrice pokušati da sistematizujemo uvide o teoriji i teorijama u novijoj literaturi.

Promena u svetskoj politici zahteva nove pristupe, koncepte i teorije kojima ćemo moći da proučavamo složeni svet i da se odmaknemo od višedecenijske vezanosti za državu na šta upućuju tradicionalni pristupi, realizam i liberalizam, smatra Rozenau, čiji dvodelni model sistema omogućava sagledavanje aktera koji nisu vezani suverenosti. S druge strane, Ventova društvena ontologija i konstituisanje društvenih vrsta, te kauzalna teorija značenja u odnosu na deskriptivnu i diskurzivnu omogućavaju razumevanje složenih pojava. Na ovom tragu, Dan, Hansen i Vajt slede Rozenaua i upućuju na to šta disciplina međunarodnih odnosa proučava – međunarodni politički sistem kao „složeni otvoreni sistem”.³⁵ Prema tome, moguće je na jedan fleksibilniji način, u duhu teorijskog pluralizma, uzeti raznovrsna pitanja koja proučavamo, a koja su deo tog međunarodnog političkog sistema.

Epistemologija treba da nam pomogne u pogledu načina na koji proučavamo i kako saznajemo, tj. bavi se teorijom i metodom. Prema Ventu, teorija ima više značenja i može da bude eksplanatorna, normativna, pozitivna, konstitutivna ili da, pak, služi kao „sočivo”.³⁶ Ovo poslednje je u skladu sa Popperovim „svakodnevnim” shvatanjem teorije. Očekivano je da epistemologija u jednom složenom međunarodnom sistemu odgovara teorijskom pluralizmu i većem broju različitih objašnjenja. U društvenim naukama, pluralizam je “neophodan i očekivan” zato što, za razliku od prirodnih nauka, nismo u mogućnosti da uvek precizno utvrdimo kauzalne mehanizme”.³⁷

³⁴ Uporediti: Chris Brown, “The poverty of Grand Theory”, op. cit.

³⁵ Tim Dunne, Lene Hansen and Colin Wight, “The end of International Relations theory?”, op. cit., p. 417.

³⁶ Stefano Guzzini, “The ends of International Relations theory: Stages of reflexivity and modes of theorizing”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, p. 521. Vent takođe koristi metaforu „sočiva”.

³⁷ Pogledati u: Tim Dunne, Lene Hansen and Colin Wight, “The end of International Relations theory?”, op. cit., p. 417.

Uobičajeno je da se prilikom definisanja teorije polazi od društvenih nauka u opštem smislu. Uticajnu definiciju teorije u međunarodnim odnosima dao je Kenet Volc (Kenneth Waltz) i time u velikoj meri odredio orijentaciju i tip budućih istraživanja, njihovu teorijsku ambiciju, usmeravajući disciplinu u pravcu teorije srednjeg obima. Volc teoriju shvata kao vrstu „mentalne slike” ili „uprošćene predstave” „koja pokazuje kako je ta oblast organizovana i kako su njeni delovi povezani” i „treba da nam koristi prilikom objašnjavanja onoga što se dešava u određenoj oblasti aktivnosti”.³⁸

Positivizam već dugo figurira kao intelektualni uzor u pogledu metoda proučavanja međunarodnih odnosa i Poperov metod pobijanja, uz jedno „obično”, „svakodnevno” viđenje teorije. Poper je u skladu sa svojim viđenjem teorije koja treba da bude u stanju da bude opovrgnuta novim činjenicama ukazivao na značenje teorije kao analitičkog sočiva koje može da pomogne da razumevamo stvarnost.³⁹ Ovo bi bilo svakodnevno viđenje teorije.

Nasuprot tome, „akademsko” razumevanje teorije podrazumeva složeniji i rigorozniji sistem odnosa. Dan i kolege smatraju da teorijske ideje treba da logički slede jedna iz druge i, uopšte, one ne smeju da protivreče jedna drugoj, ili u najmanju ruku treba da imaju nekakav jasno definisan međuodnos, a kada se protivrečnosti dogode one predstavljaju potencijalni problem za teoriju. Kada počnemo da se sistematično odnosimo prema našim teorijama, pojavljuju se problemi „drugog reda”. Takvi problemi se tiču najboljeg načina za postizanje sistematičnosti i sporova o tome kako razumemo „objašnjenje”, „uzročnosti” itd. Akademski proces teoretizovanja može često da pruži objašnjenja koja idu nasuprot onome što bi moglo da sugeriše iskustvo.⁴⁰ Ovde je važno napraviti razliku između teorije i iskaza naučnog zakona, na šta ukazuju isti autori, podvlačeći Volcovu tvrdnju ističući da „kod Volca, teorije objašnjavaju zakone; primećujemo ovu

³⁸ Kenet N. Volc, *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose i Alexandria press, Beograd, 2008, str. 5.

³⁹ Prema Poperu, teorije možemo razumeti kao „mreže bačene da uhvatimo ono što nazivamo svetom (...); da racionalizujemo, objasnimo i ovladamo” (navedeno prema: Tim Dunne, Lene Hansen and Colin Wight, “The end of International Relations theory?”, op. cit., p., 408). Na tragu zdravorazumskog značenja teorije Naj i Velč kažu da „(č)ak i kada mislimo da nas vodi zdrav razum, obično postoji neka skrivena teorija koja rukovodi našim delanjem. Mi, jednostavno, ne znamo ili smo zaboravili što je to. Kada bismo osvestili teorije koje nas vode bolje bismo razumeli njihove prednosti i nedostatke, kao i to kada je najbolje da ih primenimo” (Joseph S. Nye Jr. and David A. Welch, *Understanding Global Conflict and Cooperation: Intro to Theory and History*, op. cit., p. 16).

⁴⁰ Tim Dunne, Lene Hansen and Colin Wight, “The end of International Relations theory?”, op. cit., p. 409.

regularnost između događaja tipa A i događaja tipa B, ali nam je potrebna teorija da objasni zašto se to dešava”.⁴¹

U odnosu na to moguće je dalje se zapitati da li, pak, teorija međunarodnih odnosa danas prolazi kroz nekakvu krizu ili staganciju. Da bi se ovo pitanje moglo razumeti, posebno je, smatra Braun, razlikovati ciljeve teorije, koja može „otkrivati svet” ili teorija koja „vodi delanje”.⁴² Šta bi onda mogla da predstavlja disciplina međunarodnih odnosa u teorijskom smislu, šta bi bili njeni ciljevi? Za Dana i njegove kolege, teorija bi trebalo da „formuliše studije” i „promeni različite prakse” u međunarodnim odnosima.⁴³ Prakse međunarodnih odnosa su u tesnoj vezi sa proizvodnjom znanja i sociologijom discipline koja takođe igra ulogu u konstituisanju disciplinarnih rasprava i značenja, što je predmet sledećeg odeljka.

O sociologiji međunarodnih odnosa

(Velika) teorija i velike rasprave

Istorija discipline međunarodnih odnosa se obično prikazuje u tri ili četiri velike debate. Prva se odigrala tokom tridesetih i četrdesetih godina 20. veka između idealista i realista. U drugoj su razgovarali tradicionalisti i bihejvioralisti tokom šezdesetih godina, dok je treća (ili četvrta) debata tokom osamdesetih godina vođena između pozitivista i postpozitivista, odnosno racionalista i reflektivista.⁴⁴ Rasprave su prihvaćene kao uobičajen način da se ponudi smisao sagledavanju razvoja discipline u poslednjih sto godina. Pitanje je ima li uopšte pobednika i na koji način se određene rasprave predstavljaju na osnovu ključnih radova. Kritike idu na tu stranu da osporavaju određene tipizirane prikaze rasprava i uvreženih mišljenja.⁴⁵ Za razumevanje dinamike razvoja međunarodnih odnosa kao discipline,

⁴¹ Ibid.

⁴² Chris Brown, “The poverty of Grand Theory”, op. cit., p. 484.

⁴³ Tim Dunne, Lene Hansen and Colin Wight, “The end of International Relations theory?”, op. cit., p. 408.

⁴⁴ Pogledati više o tome u: Peter Marcus Kristensen, “Discipline admonished: On International Relations fragmentation and the disciplinary politics of stocktaking”, *European Journal of International Relations*, Vol. 22, No. 2, 2016, pp. 243–267.

⁴⁵ Za genealogiju velikih rasprava videti i u: Scott Hamilton, “A genealogy of metatheory in IR: How ‘ontology’ emerged from the inter-paradigm debate”, *International Theory*, Vol. 9, No. 1, 2017, pp. 136–170. O mogućnostima reprodukcije postojećih tradicija u međunarodnim odnosima i (ne)mogućnosti promene vrlo precizno argumentuju Dan i kolege kada parafraziraju Venta da

pored velikih debata i usvajanja dominantnog, pozitivističkog značenja teorije, značajnu ulogu su odigrale i koncepcije filozofije nauke koje su tokom sedamdesetih godina minulog veka našle primenu u međunarodnim odnosima – „naučne paradigme” (Tomas Kun) i „istraživački programi” (Imre Lakatoš).

Istraživački programi u međunarodnim odnosima i velike teorije

Teoretičari se na različite načine odnose prema mogućnosti izgradnje osnove za teoriju međunarodnih odnosa i merenja njenih dostignuća u odnosu na dva uobičajena metodološka aparata. Prvi su tzv. naučne paradigme u kojima se neka disciplina razvija, dok drugi krak predstavljaju tzv. istraživački programi.⁴⁶ Kun je definisao paradigmu kao izraz „normalne nauke”, koju u kontekstu teorije međunarodnih odnosa može razumeti kao izraz jedne paradigme (pa i „velike teorije”) pri čemu se „sva istraživanja u okviru nje odvijaju prema pravilima preovlađujuće paradigme”.⁴⁷ Prema ovome je moguće zamisliti da su liberalizam i realizam u jednom pozitivističkom ključu primer dominantne „normalne” nauke u međunarodnim odnosima do kraja treće velike rasprave i tada dominantni pogledi na svet.⁴⁸ Kada nauka u okviru jedne paradigme dođe u krizu, stara paradigma se napušta usled nemogućnosti prevazilaženja njenih unutrašnjih protivrečnosti. Prema Lakatošu, „mi ne možemo da dokažemo teorije ali ni da ih opovrgnemo”, pa je stoga potrebno da se pažnja obrati na „serije teorija koje naziva istraživačkim programom”.⁴⁹ Ovo je značajno za ocenjivanje opšteg statusa teorije. U okviru naučno-istraživačkog programa se nalaze serije teorija koje su povezane skupom konstitutivnih i upravljivih pretpostavki i sastoje

je „disciplina ono što mi od nje načinimo”, pri čemu je promena moguća i zavisi od načina na koji se uhvatimo u koštac sa fragmentacijom i pluralizmom (Tim Dunne, Lene Hansen and Colin Wight, “The end of International Relations theory?”, op. cit., p. 417).

⁴⁶ Za prikaz i raspravu na ovu temu, pogledati Marina Ilić i Nikola Jović, „Naučne revolucije: Poper, Kun, Lakatoš i nauka o međunarodnim odnosima”, *Sinteza*, god. 3, br. 1, 2011, str. 93–114.

⁴⁷ *Ibid.*, str. 98.

⁴⁸ „Normalnu nauku Kun definiše kao uobičajeno stanje nauke u kojem se istraživanja odvijaju po pravilima jedne preovlađujuće paradigme. Sa druge strane, naučne revolucije za Kuna su one nekumulativne razvojne epizode u kojima je starija paradigma u potpunosti ili delimično zamenjena novom, koja je nespojiva sa tom starom. Naučne revolucije, stoga, prekidaju akumulativne periode razvoja normalne nauke time što inauguriraju novi pogled, novu paradigmu. Kako bi objasnio zašto i kako dolazi do takvih promena, Kun navodi osnovne odlike normalne nauke: ona je po obimu i preciznosti veoma ograničena; područja koja ona istražuje su malena; ciljevi istraživanja normalne nauke nisu nove vrste pojava itd. Iz ovoga proizlazi da normalnu nauku čini „određivanje značajne činjenice, usklađivanje činjenica sa teorijom i artikulacija teorije” (*ibid.*, str. 99).

⁴⁹ *Ibid.*, str. 100.

se od četiri dela: tvrdo jezgro, pozitivna heuristika, negativna heuristika i obruč od pomoćnih pretpostavki. Tvrdo jezgro uključuje fundamentalne premise pozitivističkih naučno-istraživačkih programa, npr. neorealizam ili liberalizam.⁵⁰ Drugu mogućnost predstavlja i reafirmacija kontinentalne misli koja nije u svojoj orijentaciji pragmatistička i empirijska, već se okreće prema teorijskom i kritičkom promišljanju. Autori poput Vivera kritikuju recepciju pojma sociologije nauke kroz Kuna i Lakatoša tvrdeći da se tu ne radi o sociologiji nauke, već da se Kunov značaj u izvršavanju istorijski zasnovane intervencije u filozofiju nauke, dok „Lakatoš ima konstruktivnu agendu pri definisanju procedura koje bi ponovo usadile jednu modifikovanu metodologiju pobijanja”.⁵¹ U međunarodnim odnosima doslovno prihvatanje paradigmi i istraživačkih programa nije izvodljivo.⁵² U kontekstu teorijskog pluralizma i nastojanja da se izađe iz okvira tradicionalnih paradigmi i tradicionalnih „izama” potrebno je drugačije shvatanje nauke. Istraživački programi mogu biti korisni kod ocenjivanja napretka pojedinačnih teorija (npr. liberalni institucionalizam, ili neorealizam), međutim nisu dovoljni za razmatranje napretka discipline i njenih teorija u celosti, zaključuju Nikola Jović i Marina Ilić.⁵³ Prihvatićemo ovo stanovište, i možemo produžiti dalje na tragu Ventove sugestije da se odvija dijalog (međuparadigmatski, ili transparadigmatski) između različitih teorija tako što bismo se bavili problemima i složenim predmetom proučavanja međunarodnih odnosa. Najpoželjnije rešenje bi moglo biti da se teorija u jednom normativnom smislu usmeri na ono što Braun naziva kritičkim rešavanjem problema i predlaže složeni kompromis: da se bavimo problemima koji su „stvarni”, pri čemu je reč o stvarnosti u kojoj smo „okrenuti potrebama i problemima obespravljenih, ‘prezrenih na svetu’, umesto da se zanimamo za probleme gospodara univerzuma”.⁵⁴ Takav stav ne znači i napuštanje velike teorije, već rad na teoriji koja bi bila usmerena podjednako na delanje i na otkrivanje sveta. Ovo je u vezi i sa argumentima koje izlaže Vent kada ukazuje na mogućnost iskoraka iz ušančenih disciplinarnih pozicija, potrebu postavljanja novih pitanja u svetlu poststrukturalne intervencije u teoriji međunarodnih odnosa, odnosno problematizaciju (i postavljanje nezgodnih pitanja) i refleksivnost kao izraz društvene uloge socijalnog konstruktivizma koja je od jednakog značaja kao i otkrivanje neke naučne istine.⁵⁵

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ole Waeber, “The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations”, op. cit., p. 693.

⁵² Marina Ilić i Nikola Jović, „Naučne revolucije: Poper, Kun, Lakatoš i nauka o međunarodnim odnosima”, op. cit., str. 104.

⁵³ Ibid., str. 111.

⁵⁴ Chris Brown, “The poverty of Grand Theory”, op. cit., p. 494.

⁵⁵ Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 79–80.

Danas je literatura saglasna da se nalazimo u dobu teorijskog pluralizma u kojem kohabitiraju različiti „izmi“, što je u skladu sa Ventovim očekivanjem dijaloga u raznovrsnosti međunarodnih teorija. Ovo je, ipak, u suprotnosti sa pojedinim mišljenjima da su međunarodni odnosi u krizi ili da se bliže kraju jer ne postoji jedna velika, „saborna“ teorija međunarodnih odnosa. Malo je verovatno da se takva teorija može u budućnosti ostvariti, te stoga u ovom radu zastupamo stanovište pluralizma i dijaloga u teoriji međunarodnih odnosa. U nastavku ćemo se razmotriti različite ocene o trenutnom stanju disciplinarnog pluralizma i karakterizacije dinamike aktuelnih teorijskih i tematskih rasprava o pozicioniranosti i izgledima pluralističkih međunarodnih odnosa, uz osvrt na kritičke i kumulativne poglede na teoriju.

Kriza međunarodnih odnosa ili kriza mišljenja o „Velikoj teoriji“?

Današnja disciplina međunarodnih odnosa i njene teorije su u rasutom i pluralnom stanju, ali to ne znači da ona prolazi kroz parališuću krizu koja bi zaustavila dalji razvoj. Upravo zbog njene samorefleksivnosti, teoretičari se upuštaju u „Dinterparadigmatske rasprave“ tokom osamdesetih godina prošlog veka.⁵⁶ Stoga i Braun daje uputstvo kada kaže da nije realno očekivati da međunarodni odnosi proizvode nekakvu veliku teoriju unutar društvenih nauka i da su ograničeni dometi takvih očekivanja – „mi smo potrošači, ne i proizvođači Velike teorije“.⁵⁷ Za Holstija, glavni razlozi za prestanak interesovanja za razvoj objedinjujuće teorije međunarodnih odnosa tokom Hladnog rata se kriju u neostvarenim „očekivanjima od napretka“ i preusmeravanju pažnje na teme poput kriznog odlučivanja, odvrćanja, savezništava, međunarodnih režima i korelata rata.⁵⁸ Drugim rečima, istraživanje u polju međunarodnih odnosa je krenulo putem specijalizacije napuštajući prethodne zamisli o jedinstvenoj i usklađenoj velikoj teoriji do kraja osamdesetih godina. Disciplina se u velikoj meri i dalje reprodukovala kroz pripovedanje o dobitnicima i gubitnicima Velikih debata.

Kakvi su, onda, današnji teorijski poduhvati? Kao glavni teorijski poslovi u međunarodnim odnosima se u najopštijem smislu uzimaju razvijanje teorija i

⁵⁶ O genealogiji metateorije i kako je došlo do velikog interesovanja za ontologiju u vreme interparadigmatske, treće velike debate pogledati u: “A genealogy of metatheory in IR: How ‘ontology’ emerged from the inter-paradigm debate”, op. cit., pp. 136–170.

⁵⁷ Chris Brown, “The poverty of Grand Theory”, op. cit., pp. 484–485.

⁵⁸ K. J. Holsti, “Scholarship in an era of anxiety: The study of international politics during the Cold War”, op. cit., p. 36.

testiranje teorija.⁵⁹ Džon Miršajmer (John Mearsheimer) i Stiven Volt (Stephen Walt) kritikuju danas preovlađujuće interesovanje za testiranje teorija u američkoj nauci o međunarodnim odnosima, što se, posledično, nepovoljno odražava na mogućnost razvoja novih teorija. U Evropi je prisutnija reflektivna kontinentalna misao⁶⁰ koja postavlja drugačije teorijske ciljeve, što je, u osnovi, i deo poznate rasprave o tome da li su međunarodni odnosi pre svega „američka” ili „globalna” disciplina.⁶¹ Kako se, onda, u ovakvo viđenje uklapa narativ o krizi i kraju međunarodnih odnosa, i u odnosu na šta možemo meriti dostignuća i nivo razvijenosti (pluralizovane) teorije? Braun iznosi argument da eventualna kriza međunarodnih odnosa „proističe iz odbijanja da se pozabavimo pitanjima iz ‘stvarnog sveta’ pre nego li usled nedostatka teorijske imaginacije”.⁶² Kakva onda treba da budu naša očekivanja od teorije? Ne treba padati u depresiju, savetuje nas Braun, zato što međunarodni odnosi ne omogućavaju značajnije teorijske inovacije za društvene nauke, već od njih pozajmljuju teorijske elemente koje posle prilagođavaju svom predmetu.⁶³ Ima i onih autora koji ne isključuju mogućnost razvoja nekakve velike teorije u budućnosti. Realistički teoretičari Miršajmer i Volt, na tragu višedecenijske dominacije tog pravca u teorijskoj matici su oprezni optimisti kada je reč o mogućnosti stvaranje velike teorije ili moćne teorije srednjeg obima u budućnosti. Oni smatraju da tu mogućnost ne treba otpisati nego treba nastaviti rad na temama koje su slabo konceptualizovane, što ne bi trebalo da osujete danas popularni programi testiranja hipoteza.⁶⁴

⁵⁹ Videti u: Tim Dunne, Lene Hansen and Colin Wight, “The end of International Relations theory?”, op. cit.

⁶⁰ Vent o reflektivnoj teoriji piše: „Znanje poteklo od reflektivne ili kritičke teorije uopšteno je mnogo korisnije za promene sveta nego za rad u njemu. Obe vrste znanja su naučne, ali s različitim normativnim završecima. Na kraju krajeva, postavlja se pitanje čemu nauka o međunarodnim odnosima služi? Društveni naučnici ne mogu sami odgovoriti na ovo pitanje, ali pomažući nam da postanemo reflektivni, idealizam nam barem daje šansu” (Aleksandar Vent, *Društvena teorija međunarodne politike*, op. cit., str. 323).

⁶¹ O ovome videti takođe u: Ole Waever, “The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations”, op. cit. Viver zapaža da je mala razlika između američkih i svetskih međunarodnih odnosa. Dobro je pitanje kuda je disciplina otišla skoro dvadeset godina od Viverovog članka u kojem je ukazao da su značajnije razlike među teorijama i paradigmama, nego što je to slučaj kod nacionalnih škola (p. 688).

⁶² Chris Brown, “The poverty of Grand Theory”, op. cit., p. 485.

⁶³ Ibid.

⁶⁴ John J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, “Leaving theory behind: Why simplistic hypothesis testing is bad for International Relations”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, p. 445.

Navedene kritike su opravdane i zahtevaju razmatranje pitanja koja se tiču velikih rasprava i disciplinarne politike u okviru sociologije međunarodnih odnosa. U veoma citiranom članku od 1998. Godine, povodom pedesetogodišnjice časopisa *International Organization*, Viver iznosi argumentovanu kritiku da je disciplinarna istorija međunarodnih odnosa uglavnom obnavljana u narativima zasnovanim na površnom i nepotpunom razmatranju, što doprinosi stvaranju disciplinarnih „mitova” čijim se prenošenjem dalje utemeljuje pojednostavljena i iskrivljena slika o značajnom i ishოდovanom teorijskom nasleđu.⁶⁵ Najbolji primer je svođenje Druge debate na raspravu između Mortona Kaplana i Hedlija Bula, što je, za Vivera, bitno pojednostavljena slika ključnih koraka pre pluralnih međunarodnih odnosa u poslednjih dvadesetak godina.

Pojedini autori smatraju da nema potrebe za tim da se osmisli velika teorija međunarodnih odnosa, jer bilo kakva konačna pobeda u tom smislu nije od većeg značaja. Endru Benet (Andrew Bennet) tako navodi stav eklektičara Sila i Kacenstina koji smatraju da nema potrebe da se razvija velika teorija zato što je kontraproduktivno da jedna od teorija pobedi, već oni rešenje vide u „'eklektičnoj' mešavini teorija i metoda da bismo bolje razumeli svet”.⁶⁶ Ovim se uvažava sagledavanje sveta i društvenih pojava u njihovoj složenosti za koju jedna teorija nije realistično rešenje. Iako je poziv na eklektizam privlačan za današnje istraživače, to, dabome, ne znači i manje rigorozan odnos prema principima i metodu koje eklektizam održava u okviru ispravnog i naučno utemeljenog bavljenja međunarodnim odnosima.⁶⁷ Imajući u vidu da pluralizam i eklektizam zadobijaju sve veću pažnju teoretičara i istraživača, opravdano se postavlja kako mogu biti ocenjene današnje teorijske rasprave.

Pojedine autori ističu da novije rasprave manjkaju strašću i metateorijom. Zbog čega? Dan, Hansen i Vajt smatraju da se ontološke i epistemološke pretpostavke uzimaju zdravo za gotovo i da rad u okviru jednog teorijskog pravca nužno ne zahteva obrazlaganje izbora paradigme, „izma” ili tipa teoretizacije.⁶⁸ Ovi autori takođe sugerišu da nije reč o tome da je na delu nekakav kraj teorije u međunarodnim odnosima, već se treba zapitati „da li je pri kraju onaj deo našeg posla koji se bavi

⁶⁵ Ole Waeber, “The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations”, op. cit, p. 692.

⁶⁶ Andrew Bennet, “The mother of all isms: Causal mechanisms and structured pluralism in International Relations theory”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, p. 461.

⁶⁷ Za detaljnu analizu i kritiku eklekticizma videti: Christian Reus-Smit, “Beyond metatheory?”, op. cit.

⁶⁸ Tim Dunne, Lene Hansen and Colin Wight, “The end of International Relations theory?”, op. cit., p. 418.

'meta debatom'''. Smatram da je nauka o međunarodnim odnosima daleko od ovog drugog scenarija.

Kao što se da videti iz prethodnog izlaganja, danas ne postoji jedna velika debata već niz manjih rasprava koje se tiču određenih ponavljajućih i stalnih teorijskih i metateorijskih pitanja i problema. U skladu s tim, naučnici su se bavili i pitanjem ciljeva i krajeva teorije. Hipotetičko pitanje eventualnog okončavanja teorije međunarodnih odnosa može se posmatrati kao pitanje politike naše discipline i njenog odnosa prema metateoriji. Za Dana i kolege, „pitanje nije u vezi s tim postoji li kraj [svrha] teorije u međunarodnim odnosima, već da li su radovi koji se tiču 'meta debate' došli do svog kraja”.⁶⁹ Odgovor na ovo pitanje bi se mogao naći u tome da nema kraja teorijskim poduhvatima jer će uvek biti novih pojava u svetskoj politici koje predstavljaju izazov našem razumevanju koncepata, te će stoga i disciplina imati posla. Kamo ide teorija međunarodnih odnosa i pojedinačne teorije, te kakve su današnje rasprave?

Od kraja poslednje decenije dvadesetog veka socijalni konstruktivizam zauzima značajno mesto kao oznaka za jedan široki pristup, pre nego li nekakvu uniformnu teoriju međunarodnih odnosa, što nameće pitanje uloge teorije u ovom i drugim teorijskim pristupima/pravcima. Za razliku od pozitivistički shvaćenih liberalizma i realizma, konstruktivizam je, pre svega, „skup dispozicija prema društvenoj stvarnosti koje vode tome da stavljamo veći naglasak na ideje, vrednosti, norme i prakse, uz doprinos širenju istraživačkih oblasti i stvaranju novih pojmova”.⁷⁰ Prema standardima pozitivističke epistemologije i nauke, konstruktivizam ne može biti svrstan u klasične teorije međunarodnih odnosa. Istovremeno se ne sme prenebregnuti to da je konstruktivizam razvio osobene metode i istraživačka, konstitutivna pitanja u razgranatoj i raznovrsnoj mešavini istraživačkih interesovanja. Konstruktivistička metodologija bi u osnovi bila induktivna, interpretativna i istorijska.⁷¹

Od velikih debata i velikih teorija prema kritičkom pluralizmu u 21. veku

U istoriji razvoja međunarodnih odnosa mogu se pronaći dela koja služe kao „kanoni” ili izvori kritičkih ideja i inovacije. Tako ovde uzimamo Ventovu *Društvenu*

⁶⁹ Ibid., p. 416.

⁷⁰ Navedeno prema: Chris Brown, “The poverty of Grand Theory”, op. cit., p. 490.

⁷¹ Jedan od primera konstruktivističkog stila rezonovanja je tzv. subjektivistička metodologija koju predlaže Vensan Pulio: Vincent Pouliot, “‘Subjectivism’: Toward a Constructivist Methodology”, *International Studies Quarterly*, Vol. 51, No. 2, 2007, p. 359 i dalje.

teoriju, Volcovu *Teoriju međunarodne politike* i Rozenauovu *Turbulenciju* kao izvore onoga što Braun naziva inovacijom unutar discipline. Pojedini autori smatraju da nakon objavljivanja Volcove *Teorije* (1979) nastupa tzv. period inovacije i osporavanja u disciplini.⁷² Osporavanje dominacije realizma i liberalizma došlo je uglavnom od strane kritičke teorije i narastajućeg konstruktivizma tokom kasnih osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka, kao na primer u kritičkim radovima Ričarda Ešlija (Richard Ashley) i Vokera (R. B. J. Walker) na račun neorealizma i realističke tradicije.⁷³ Nakon devedesetih godina prošlog veka i afirmacije konstruktivizma i proširivanja polja za diskusiju, prema zagovornicima tzv. integrativnog pluralizma nakon treće velike debate, danas je nastupilo, smatra se, razdoblje nelagodnog primirja u kojem različiti teorijski pristupi polažu pravo na objašnjenje složenih pojava.⁷⁴ Ta varijanta teorijskog mnoštva prihvata validnost većeg broja teorijskih pristupa koji mogu, svaki sa svoje strane, doprineti sveobuhvatnijem i multidimenzionalnom razumevanju složenih pojava.⁷⁵ Može se tvrditi da bi takvo usmerenje moglo biti rešenje na nivou integracije znanja i podsticanja daljeg dijaloga u okviru širokog konstruktivističkog zahvata. Kako bi to moglo da izgleda? Dan i saradnici su mišljenja da će krajnji test za integrativni pluralizam biti uključivanje istraživača različitih teorijskih orijentacija u zajednička istraživanja i razmatranje „alternativnih pozicija”, pri čemu oprezno ocenjuju da aktuelno stanje rasprava ne doprinosi ovakvom razvoju i da je potrebno dodatno razjasniti šta je tačno pluralizam pre nego što se ozbiljno prigrli.⁷⁶ Prethodna konstatacija u vezi sa izgledima da se pluralizam prihvati bez prethodnog temeljnog teorijskog razmatranja je opravdana i treba raditi na dubljem razumevanju odnosa između različitih teorija. Drugi autori, poput Beneta, savetuju da se uzme u obzir strukturirani pluralizam u eklekticističkom pokušaju da se spoji najbolje od postojećih teorijskih paradigmi i teorija „na način koji dopušta razumnu diskusiju i kumulativno napredovanje”.⁷⁷

Budući da i dalje nije najjasnije kako bi ovaj pluralizam mogao da podleže nekim standardima naučne rigoroznosti i doprinosu kumulativnom rastu znanja – osim u

⁷² Chris Brown, “The poverty of Grand Theory”, op. cit., p. 491.

⁷³ Na primer pogledati u: Richard Ashley, “The poverty of neorealism”, *International Organization*, Vol. 38, No. 2, 1984, pp. 225–286; R. B. J. Walker, “Realism, Change, and International Political Theory”, *International Studies Quarterly*, Vol. 31, No. 1, 1987, pp. 65–86.

⁷⁴ Tim Dunne, Lene Hansen and Colin Wight, “The end of International Relations theory?”, op. cit., p. 416.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid., p. 417.

⁷⁷ Andrew Bennet, “The mother of all isms: Causal mechanisms and structured pluralism in International Relations theory”, op. cit., p. 461.

smislu autonomnog i nezavisnog teoretisanja više različitih pravaca – teoretičari ne odustaju od pokušaja da premoste sporenja različitih pravaca i pogleda na nauku. Benet predlaže da se pažnja posveti objašnjenju i insistira na istraživanju i teoretizaciji uzročnih mehanizama u tradiciji kritičkog realizma i naučnog realizma, jer ovi, smatra on, predstavljaju „most prema paradigmatiskim 'izmima' u međunarodnim odnosima” lišavajući se njihovih „paradigmatiskih pretenzija”.⁷⁸ Glavni dobitak usled ovakvog teorijskog rada bio bi da se, smatra Benet, „ponovo usklađuju ontološke pretpostavke, epistemološki pristupi i istraživački metodi”, što kod politikologa dosad nije nailazilo na značajniji prijem.⁷⁹ Kao primeri mehanizama u okviru konstruktivističkog pristupa su teorije o uveravanju, intersubjektivnim značenjima, diskurzivnoj komunikaciji, učenju, imenovanju i posramljivanju, uokvirivanju, legitimnosti i normi prikladnosti.⁸⁰ Ovo može biti važno zbog čuvanja mogućnosti dijaloga sa drugim teorijama i pravcima, kao i standarda za konstruktivističku metodologiju.

Danas se u literaturi čuju i glasovi koji pozivaju na sintezu ili proširivanje mogućnosti teorijskog tako što bi se radilo na stvaranju kritičke teorije koja rešava probleme, kao što argumentuje Braun.⁸¹ Pozivajući se na rasprave vođene osamdesetih godina zasnovane na radu kritičkog teoretičara Roberta Kokska, Braun ukazuje na značaj pitanja o teoriji kao spekulativnom ili akcionom sredstvu i nalazi da je Vajtova podela teorija na one koje otkrivaju svet i na one koje usmeravaju delanje dobar korak za dalje promišljanje, te u tom smislu jedna optimalna teorija bi trebalo istovremeno da rešava probleme i da bude kritička.⁸² Ovo se može učiniti nemogućim zadatkom, ali to je svakako cilj kojem treba težiti u interdisciplinarnom i pluralističkom, kritičkom i eklektičkom dijalogu teorija koje teže objašnjenju i razumevanju složene stvarnosti.

Predmet značajnijeg interesovanja u novije vreme postao je poziv na „novi konstruktivizam”, koji bi pod svojim okriljem okupio veći broj teoretičara koji se bave teorijom praksi i relacionalizmom.⁸³ Tako Dejvid MekKort (David McCourt) iznosi argument prema kojem je „praktičko-relacioni obrt” potreban zato što konstruktivizam biva pretežno shvaćen pomoću ontologije koja uzima identitet,

⁷⁸ Ibid., p. 462.

⁷⁹ Ibid., p. 475.

⁸⁰ Ibid., p. 468.

⁸¹ Chris Brown, “The poverty of Grand Theory”, op. cit., p. 483.

⁸² Ibid., p. 494.

⁸³ David M. McCourt, “Practice Theory and Relationalism as the New Constructivism”, *International Studies Quarterly*, Vol. 60, No. 3, 2016, pp. 475–485.

normu i kulturu kao predmet proučavanja, a pritom ograničava fokus konstruktivizma koji bi mogao da bude proširen i na teoriju praksi i relacionizam. Na taj način, MekKort sugerše kao glavne iskorake razmatranje teorija praksi i odnosa i mogućnost prevazilaženja problematičnih dihotomija materijalno-ideaciono i delatnik-struktura.⁸⁴ Vrlo je moguće da će ovaj poziv izazvati rasprave među konstruktivistima raznih vrsta, a mogao bi da posluži i kao primer teorijske debate na planu ontologije ili uspešnog pluralističkog i eklektičkog teorizovanja čiji učinci ne moraju ostati samo u granicama tog pristupa.

Na planu epistemologije, podela između pozitivista i postpozitivista i dalje određuje mogućnosti za dijalog i eventualni zajednički rad. Dejvid Lejk (David Lake) je ipak skeptičan da bi pluralizam mogao da dovede do transdisciplinarnog dijaloga, pa sugerše da je najbolje da „svako radi u svojoj bašti” i da razmenjuje teorijska dobra nakon što „paradigmatski ratovi” uminu, a teorije nastave svoj život.⁸⁵ Miršajmer i Volt takođe smatraju da je pluralizam opravdan i zaključuju da ima „mnogo puteva do bolje teorije” kao stalnog cilja nauke o međunarodnim odnosima.⁸⁶ Temu međunarodnih praksi naglašavaju Stefano Guzzini (Stefano Guzzini) i Kristijan Reus-Smit (Christian Reus-Smit). Prvi ukazuje na potrebu razlikovanja između praktičnog i naučnog znanja u konstituisanju discipline, jer to može da pospeši „vidljivost središnjeg mesta teorija, ali i da doprinese preispitivanju odnosa prema međunarodnoj praksi i praksama”.⁸⁷ Drugi smatra da eklekticistički projekat treba da u potpunosti sagleda konsekvence pragmatističke epistemologije, što bi moglo da doprinese stvaranju „praktičnih oblika znanja”.⁸⁸ U rastućoj različitosti, međunarodni odnosi nastoje da savladaju i granice uslovljene ekonomskom moći i raspodelom resursa i znanja u svetu pod okriljem postkolonijalnog ili globalnog obrta u disciplini. U svom kritičkom radu koji uzima perspektive Trećeg sveta u obzir ovo demonstrira Arlin Tikner (Arlene B. Tickner), zalažući se za dekolonizaciju discipline. Za Tiknerovu, međunarodni odnosi su „proizvod mnogih znanja rasutih duž filozofskog, geografskog i predmetnog spektra” i moguće ih je videti na drugačiji način, ali to zahteva „preokretanje ogromne razlike

⁸⁴ Ibid., p. 475.

⁸⁵ David A. Lake, “Theory is dead, long live theory: The end of the Great Debates and the rise of eclecticism in International Relations”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, pp. 580, 581.

⁸⁶ J. Mearsheimer and Stephen M. Walt, “Leaving theory behind: Why simplistic hypothesis testing is bad for International Relations”, op. cit., p. 450.

⁸⁷ Stefano Guzzini, “The ends of International Relations theory: Stages of reflexivity and modes of theorizing”, op. cit., p. 538.

⁸⁸ Christian Reus-Smit, “Beyond metatheory?”, op. cit., p. 606.

u raspodeli intelektualne moći koja postoji između centra i periferije”, uz „bavljenje filozofijom nauke, političkom ekonomijom znanja, i istorizacijom veza između proizvodnje znanja, cirkulacije i njegovog ponovnog prisvajanja”.⁸⁹

Zaključak: Rozenau, Vent i dalje prema inovaciji u teoriji međunarodnih odnosa?

Šta znamo o stanju međunarodnih odnosa danas i u kojoj meri njihova istorija može biti razlog za skepticizam ili optimizam u pogledu daljih teorijskih kretanja? Dok jedna grupa proučavalaca smatra da je nastupio zastoj u razvoju prema očekivanjima postavljenim nakon „ratova” diferencirajućih „paradigmi”, „pristupa” ili „izama”, drugi smatraju da je moguće da će disciplina napredovati u okviru mnogostrukih, pluralnih teorija koje svet vide na različit način, ili da je moguće premošćavanje jaza u okviru realističko-konstruktivističke sinteze.⁹⁰ Ovo je kompatibilno sa različitim značenjima i dimenzijama teorije, te nastojanjima da se nastavi dijalog kako u okviru pojedinačnih pravaca, tako i unutar eklektičke i pluralističke teorijske koncepcije. Danas se istovremeno radi na normativnim, metateorijskim, ontološkim i empirijskim projektima u okvirima međunarodnih odnosa i njihovi doprinosi su važni svaki na svoj način. Dok pozitivistička nauka i dalje čuva svoj renome u okviru tradicionalnih pristupa, novi pogledi i mogućnosti su predstavljeni u okviru postpozitivističke i kritičke struje, što ne sprečava njihov dijalog – sasvim suprotno, rani pluralizam i eklekticizam su otvorili prostor za dijalog i saradnju koji za sad signaliziraju oprezni optimizam.

Kada je reč o mogućnostima za budući razvoj discipline, ovaj pregled možemo da zaključimo slažući se sa ocenom koju daju Džekson i Nekson da „budućnost međunarodne teorije može biti svetla, ali ona neće izgledati kao linearna ekstrapolacija onoga što je prethodilo. Ovo je, možda, 'napredak'”.⁹¹ Nesumnjivo

⁸⁹ Arlene B. Tickner, „Core, periphery and (neo)imperialist International Relations”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, p. 643.

⁹⁰ Ideja Semjuela Barkina o „realističkom konstruktivizmu” može biti korisna teoriji međunarodnih odnosa van pojašnjavanja metodoloških rasprava, uključujući tu i pomoć da se specifikuje odnos između proučavanja moći u međunarodnoj politici i proučavanja međunarodnih odnosa kao socijalne konstrukcije (Samuel J. Barkin, „Realist Constructivism”, *International Studies Review*, Vol. 5, No. 3, 2003, p. 325).

⁹¹ Patrick Thaddeus Jackson and Daniel H. Nexon, „International theory in a post-paradigmatic era: From substantive wagers to scientific ontologies”, op. cit., p. 560.

je da ohrabruje pojavljivanje „novih glasova” i jačanje interesovanja za proučavanje međunarodnih odnosa na „periferijama” međunarodnog sistema, čime međunarodni odnosi prolaze kroz prvu fazu nove transformacije i globalizovanja. Ostaje da se vidi na koji način će naučna zajednica odgovoriti na ove perspektive, bilo da se krene putem prodornijeg dijaloga u ranom dobu teorijskog pluralizma ili da se više radi na kritičkom rešavanju problema koje svakodnevno ispostavlja turbulentna svetska politika.

Bibliografija

- Ashley, Richard, “The poverty of neorealism”, *International Organization*, Vol. 38, No. 2, 1984, pp. 225–286.
- Barkin, Samuel J., “Realist Constructivism”, *International Studies Review*, Vol. 5, No. 3, 2003, pp. 325–342.
- Bennet, Andrew, “The mother of all isms: Causal mechanisms and structured pluralism in International Relations theory”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, pp. 459–481.
- Brown, Chris, “The poverty of Grand Theory”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, pp. 483–497.
- Buzan, Barry and Richard Little, “Why International Relations has Failed as an Intellectual Project and What to do About it”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 30, No. 1, 2001, pp. 19–39.
- Carlsnaes, Walter, Risse, Thomas and Simmons, Beth A. (eds), *Handbook of International Relations*, 2nd edition, Sage, London, 2013.
- Dunne, Tim, Hansen, Lene and Wight, Colin, “The end of International Relations theory?”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, pp. 405–425.
- Guzzini, Stefano, “The ends of International Relations theory: Stages of reflexivity and modes of theorizing”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, pp. 521–541.
- Hamilton, Scott, “A genealogy of metatheory in IR: How ‘ontology’ emerged from the inter-paradigm debate”, *International Theory*, Vol. 9, No. 1, 2017, pp. 136–170.
- Holsti, K. J., “Scholarship in an era of anxiety: The study of international politics during the Cold War”, in: Tim Dunne, Michael Cox and Ken Booth (eds), *The Eighty Years’ Crisis: International Relations 1919–1999*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, pp. 17–46.

- Ilić, Marina i Nikola Jović, „Naučne revolucije: Poper, Kun, Lakatoš i nauka o međunarodnim odnosima”, *Sinteza*, god. 3, br. 1, 2011, pp. 93–114.
- Jackson, Patrick Thaddeus, and Daniel H. Nexon, “International theory in a post-paradigmatic era: From substantive wagers to scientific ontologies”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, pp. 543–565.
- Keohane, Robert, “Big Questions in the Study of World Politics”, in: Christian Reus-Smit and Duncan Snidal (eds), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford, Oxford University Press, 2008, pp. 708–715.
- Kristensen, Peter Marcus, “Discipline admonished: On International Relations fragmentation and the disciplinary politics of stocktaking”, *European Journal of International Relations*, Vol. 22, No. 2, 2016, pp. 243–267.
- Lake, David A., “Theory is dead, long live theory: The end of the Great Debates and the rise of eclecticism in International Relations”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, pp. 567–587.
- McCourt, David M., “Practice Theory and Relationalism as the New Constructivism”, *International Studies Quarterly*, Vol. 60, No. 3, 2016, pp. 475–485.
- Mearsheimer, John J., and Stephen M. Walt, “Leaving theory behind: Why simplistic hypothesis testing is bad for International Relations”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, pp. 427–457.
- Nye, Joseph S. Jr. and David A. Welch, *Understanding Global Conflict and Cooperation: Intro to Theory and History*, 9th edition, Pearson Education, Harlow, 2014.
- Pouliot, Vincent, “‘Subjectivism’: Toward a Constructivist Methodology”, *International Studies Quarterly*, Vol. 51, No. 2, 2007, pp. 359–384.
- Reus-Smit, Christian and Duncan Snidal (eds), *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2008.
- Reus-Smit, Christian, “Beyond metatheory?”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, pp. 589–608.
- Rosenau, James N., *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton University Press, Princeton, 1990.
- Simić, Dragan R., *Svetska politika: međunarodni poredak, svetska politika, globalni odnosi...*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Čigoja štampa, Beograd, 2009.
- Tickner, Arlene B., “Core, periphery and (neo)imperialist International Relations”, *European Journal of International Relations*, Vol. 19, No. 3, 2013, pp. 627–646.
- Vent, Aleksandar, *Društvena teorija međunarodne politike*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014.

- Volc, Kenet N., *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose i Alexandria press, Beograd, 2008.
- Waever, Ole, “The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations”, *International Organization*, Vol. 52, No. 4, 1998, pp. 687–727.
- Walker, R. B. J., “Realism, Change, and International Political Theory”, *International Studies Quarterly*, Vol. 31, No. 1, 1987, pp. 65–86.

Marko KOVAČEVIĆ

**INTERNATIONAL RELATIONS IN THE TIME OF THEORETICAL PLURALISM:
ON THE STATE OF THE DISCIPLINE AND ITS MAIN DEBATES AT THE BEGINNING
OF THE 21ST CENTURY**

Abstract: This paper takes on the key discussions in the contemporary International Relations and critically presents and evaluates the insights of the theorists in the content of the latter while systematizing them in an analytical framework based on Wendt’s ontological turn and inspired by Roseanu’s reconceptualization of change in the world politics post-Cold War. Being aware of the complexity of such a task, the framework shall, if anything, offer a reader a map that facilitates our navigation in a seemingly vast and tangled up world of IR theory, its enduring contentions and new research themes. A special attention is paid to a characterization of the discipline in the state of “theoretical peace”, with respect to the meanings and implications of today’s prevalent theoretical pluralism and eclecticism in IR. It remains to be seen in what ways the IR community will answer to these perspectives, whether it chooses to go for a bolder dialogue in an early phase of theoretical pluralism, or it will work more on “critical problem solving” of the issues that are delivered daily by turbulent world politics.

Key words: International Relations, theory, metatheory, ontology, epistemology, debates, constructivism, pluralism, eclecticism, sociology of international relations.